

Итак, политическая наука в целом, кавказоведение в частности, получили компетентное системное исследование элит Северного Кавказа. Авторы не скрывают острых дискуссионных аспектов темы, а стремятся в них беспристрастно разобраться с необходимым академизмом и корректностью оценок. Данные работы не только обобщают ключевые достижения российских и польских специалистов, но и во многом определяют перспективы дальнейших исследований. Можно пожелать многонациональному авторскому коллективу продолжить исследование, расширяя круг актуальных аспектов политической элитологии. Монографии будут полезны не только кавказоведам – политологам, социологам, историкам, этнологам, религиоведам, но и государственным служащим, политически активным предпринимателям и иным общественным деятелям. Работа убедительно демонстрирует растущий потенциал южно-российской школы политической науки, который находит признание в международном сотрудничестве.

Andrzej Baranow

Polska – 25 lat po wyborach czerwcowych. Konsekwencje dla sytuacji wewnętrznej i pozycji międzynarodowej, red. Teresa Astramowicz-Leyk, Waldemar Tomaszewski, Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2014, ss. 205

W polskim życiu politycznym nośną cezurą stał się dzień 4 czerwca 1989 r. Przeprowadzone wtedy wybory parlamentarne uznaje się za ogniwo zwrotne w kształtowaniu polskiego ustroju politycznego. W 2014 r. mija ćwierć wieku od nich oraz rozpoczęcia tzw. transformacji ustrojowej. Rocznicą ta stała się inspiracją do zorganizowania konferencji poświęconej refleksjom i rozważaniom, dotyczącym przemian, jakie dokonały się w ostatnim ćwierćwieczu w Polsce.

W prezentowanej książce ukazuje się przygotowane z tej okazji studia i opracowania. Dotyczą one: 1. Wyborów jako wartości kulturowo-cywilizacyjnej; 2. Świadomości społeczeństwa polskiego w kontekście zmian systemowych:

1989–2014; 3. *Długiego marszu* Polski od totalitaryzmu do demokracji; 4. Wyborów czerwcowych 1989 roku w Polsce a formalnie wolnych i uczciwych wyborów; 5. Jedności demokracji w Polsce po 25 latach przemian; 6. Solidarności walczącej wobec politycznego kontraktu Okrągłego Stołu i politycznej transformacji Polski w latach 1989–1991; 7. Kierunków działań politycznych Stronnictwa Demokratycznego na Warmii i Mazurach w II połowie lat 80. XX wieku; 8. Wyborów 1989 – dossier kandydata „Solidarności” Wiktora Kulerskiego; 9. Genezy i politycznych wyborów czerwcowych 1989 roku; 10. Stosunków polsko-rosyjskich w pierwszych latach transformacji ustrojowej w Polsce; 11. Kierunku Waszyngton. Redefinicji polskiej polityki zagranicznej w wyborach czerwcowych; 12. Polski i Polaków po 1989 roku. Problemów tożsamościowych w warunkach integracji europejskiej. W tytułach tych zawierają się najważniejsze ogniwa życia kulturowo-cywilizacyjnego, ulegające istotnym przemianom w ostatnim ćwierćwieczu.

W opracowaniach wskazuje się, że wybory są instytucją w pełni ujawniającą warstwę zachowań, aspiracji politycznych oraz siłą legitymującą demokrację. Idea wyborów nabiera nowego znaczenia w praktyce unifikacji świata; ujawnia się w formie plebiscytów. Wyborcy głosują nie tyle na kandydata, ile na ugrupowanie, które on reprezentuje. Podkreśla się, że wybory powszechne generują zwykle uniformizację życia społeczno-politycznego oraz promują wzory tzw. zachowań przeciętnych. Przy tym wskazuje się, że uniformizacja i wiązana z nią egalitaryzacja zachowań wyborczych jest zjawiskiem niekorzystnym dla rozwoju wielu dziedzin życia społecznego, np. do rozwoju nauki, kultury i sztuki, gdzie obok oryginalności tworzenia z dużą siłą ujawnia się mimetyczność – naśladownictwo lansowanych odgórnie (politycznie) wzorów pożądaných, m.in. przez rządzących. Próby przenoszenia mechanizmu politycznego sprawowania władzy do tych instytucji generuje i umacnia mechanizmy biurokracyzmu, a w ślad za tym ujawniają się negatywne następstwa dla rozwoju duchowego. Obserwuje się, że nie wykazują zainteresowania sprawami władzy w tych instytucjach ludzie o największym dorobku intelektualnym, zasłużeń dla rozwoju życia inte-

aktualnego czy artystycznego nie ujawniają zainteresowania, a nawet całkowicie negują myśl o sprawowaniu władzy ludzie określanymi mianem autorytetów. W tej sytuacji w drodze demokratycznych procedur wyborczych stanowiska uzyskują zwykle ludzie „przypadkowi”, o niewielkim doświadczeniu w pracy zawodowej, mało zorientowani w specyfice funkcjonowania instytucji bądź też tzw. *pokrętni hobbyści* (ludzie nieposiadający formalnych uprawnień do zajmowania stanowisk publicznych, a powodowani próżnością, a nawet ambicjami *gangsterskimi*. Rzeczywistość ta powoduje, że wyraźnie zmniejsza się prestiż nie tylko wybieranych władz, ale instytucji, którymi oni zawiadują.

Wskazuje się, że proces przemian systemowych w Polsce w ciągu ostatnich 25 lat pozostawał pod stałym oglądem badawczych, wiedza zdobyta w toku empirycznego oglądu społeczeństwa polskiego jest wartościowa i użyteczna dla prowadzenia pogłębionych rozważań i refleksji nad tym, jakie zmiany dokonały się w Polsce w okresie między 1989 a 2014 r. i jaki jest odbiór społeczny tego procesu przez obywateli. Przypomina się, że transformacja ustrojowa w Polsce była istotnym źródłem przeobrażeń struktury społecznej. W toku procesu transformacji systemowej nastąpił wzrost nierówności społecznych, spowodowany głównie nierównościami w poziomie dochodów, które wzrastały od początku transformacji systemowej do 2005 r. Po tym czasie poziom różnicowania dochodów zaczął ulegać zmniejszeniu i zbliżać się do poziomu średniej w krajach Unii Europejskiej. Wyrazem tego jest zmniejszenie się odsetka osób zagrożonych ubóstwem. W świetle najnowszych badań CBOS ok. 2/5 dorosłych Polaków (37%), deklarowało w 2014 r. zadowolenie z tego, w jaki sposób funkcjonuje gospodarka rynkowa w Polsce (s. 31). 2/3 dorosłych Polaków jest zdania, że demokracja jest najlepszą formą rządów.

Zauważa się, że dzień 4 czerwca 1989 r. jest traktowany przez wielu publicystów jako przełomowa data w historii Polski, oznaczająca przejście od totalitaryzmu do demokracji. Niewątpliwie jest to data niesłychanie ważna jako symboliczna cezura pomiędzy dwoma epokami w dziejach powojennej Polski. Nie jest to jed-

nak dzień o całkowicie fundamentalnym znaczeniu. Bardzo rzadko w historii przejście od jednej do drugiej epoki odbywało się w ciągu jednego dnia (s. 41).

Wskazano, że wybory pełnią szczególną rolę w demokracjach. Traktowane są jako punkt wyjściowy i oparcie dla całej jej pionowej struktury. Demokracja, system wyborczy i wybory stanowią „mechaniczne” bicie serca procesu politycznego albo też proces wyborczy stanowi serce demokratycznego systemu władzy. Modelowo demokrację, zwłaszcza parlamentarną, można ująć jako rządy opinii publicznej. Kandydaci (partie polityczne) uczestniczący w wyborach są wyrazicielami różnych opinii społeczeństwa. Ich rywalizacja o mandaty jest odzwierciedleniem partykularnych interesów grup społecznych. Zmiana władzy w kolejnych wyborach jest następstwem zmian w poglądach społeczeństwa i świadczy o potrzebie realizacji niedocenianych dotąd interesów. Ścieranie się przeciwstawnych opinii, przy zachowaniu swobody gry sił politycznych, zapewnia cykliczne odnawianie się rządów w państwie (s. 51). Podkreśla się, że termin „wolne i uczciwe wybory” powinien być traktowany jako tożsamy z pojęciem demokratycznych wyborów. Standardy demokratyczne wyborów ujęte są w normy prawne (podstawowe w konstytucji, a szczegółowe w ordynacji wyborczej). Nadzór nad przestrzeganiem tych standardów spoczywa na niezależnych od władz organach wyborczych i sądowniczych. W państwach wprowadzających demokrację lub tzw. demokracjach nieugruntowanych monitorowaniem demokratycznych standardów wyborczych zajmują się rządy i pozarządowe organizacje międzynarodowe, m.in. Organizacja Narodów Zjednoczonych, Unia Europejska, Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie, Międzynarodowy Instytut na rzecz Demokracji i Pomocy Wyborczej. Mimo że obserwatorzy w założeniu tworzą grupę kompetentnych i bezstronnych osób, podlegają naciskom politycznym.

Dalej zauważa się, że otwarcie drogi ku demokratycznemu przemianom nie przesądza rezultatów tego procesu. Tylko niektóre państwa zrzucające gorset autorytaryzmu stają się demokracjami w stosunkowo krótkim czasie. Doświadczenia postkomunistyczne potwierdzają tę hi-

potęgę. Część państw – jak np. były radzieckie republiki Azji Środkowej – nie wkroczyły w ogóle na drogę demokracji, utrwalając system rządów autorytarnych. Inne – jak Rosja i Białoruś szybko z tej drogi zeszyły. W jeszcze innych – jak np. w Serbii, Chorwacji, czy Słowenii – proces demokracji uległ znacznemu opóźnieniu. Ukraina, Mołdawia oraz Bośnia i Hercegowina należą z kolei do grona tych, w których nadal trwa okres przejściowy, a polityczna przyszłość stanowi nadal wielki znak zapytania. W świetle badań prowadzonych przez organizację monitorującą proces demokracji Polska – wraz z Czechami, Węgrami, Słowacją, Słowenią i republikami nadbałtyckimi – należy do grupy państw określanych jako skonsolidowane demokracje. Ocena ta nie zmienia faktu, że poziom zaawansowania demokracji oraz jej jakość są w tej grupie zróżnicowane. Nie odzwierciedla też dynamiki rozwoju politycznego, którą można określić jedynie w dłuższym przedziale czasowym, rejestrując polepszenie lub pogorszenie tych właściwości systemu politycznego, które łącznie traktowane są jako wyznacznik jakości demokracji (s. 75). Pojęcie jakości demokracji – wyrastające z przeświadczenia, że demokracja jako taka jest stopniowalna – stanowi przedmiot kontrowersji. Wiąże się ona z różnicami w rozumieniu i ocenie demokracji jako takiej.

Prezentując *Solidarność Walczącą* – organizację konspiracyjną i niepodległościową, skupiającą środowiska niepodległościowe i antykomunistyczne w latach 1981–1990, wskazuje się, że jedną z przyczyn jej powstania był rozpad ówczesnej opozycji na część bardziej ugodową wobec ówczesnych władz, można rzec oportunistyczną oraz część idealistyczną, skupiającą działaczy, którzy nie chcieli porozumienia z ówczesnymi rządzącymi. *Solidarność Walcząca* była zdecydowanie przeciwna jakimkolwiek rozmowom z władzami PRL. Była to jedna konspiracyjna, wolnościowa i polityczna organizacja w Polsce, która wypracowała swoją własną „politykę wschodnią”, orientującą się na XIX-wieczną zasadę *O waszą i naszą wolność* (s. 94).

W prezentacji działań politycznych Stronnictwa Demokratycznego na Warmii i Mazurach w drugiej połowie lat 80. XX w. wskazano, że

przydzielono mu rolę formacji satelickiej. Miało ono wraz z Zjednoczonym Stronnictwem Ludowym wspierać autorytet władzy. W prezentacji problemu zwrócono uwagę nałożenia i praktyki działań politycznych stronnictwa.

Problem aktywności politycznej ukazano przywołując ogniwa biograficzne pomorskiej rodziny Kulerskich. Od końca XIX w. jej przedstawiciele opowiadali się za funkcjonowaniem demokratycznych wartości w życiu publicznym, czemu dawali wyraz m.in. w działalności parlamentarnej, za co doświadczyli różnych ograniczeń, w tym aresztowań. Wśród członków rodziny był Wiktor Kulerski (ur. 1935 r.) działacz NSZZ „Solidarność” wybrany 4 czerwca 1989 r. na posła. W prezentacji zarysowano różne ogniwa jego aktywności.

Następnie wskazuje się, że za początek polskiej transformacji przyjmuje się często rokowania przeprowadzone w Magdalence (obradę Okrągłego Stołu). Pomija się działania i plany ówczesnej władzy, przedstawione na X plenum, gdy kierownictwo PZPR opowiadało się za przeprowadzeniem w Polsce gruntownych reform politycznych (s. 140). W zamyśle władz, pierwszym etapem zmian miała być rewizja konstytucji. Oczekiwania wobec Okrągłego Stołu, jak i motywy podjęcia rozmów były różne po obu zasiadających przy nich stronach. W wykładzie dostarcza się usystematyzowanej wiedzy faktograficznej o wyborach czerwcowych 1989 r. oraz ich konsekwencjach. Podkreślono, że rozbudziły wiarę i pozwoliły obywatelom mieć nadzieję, że są w stanie swobodnie kształtować władzę w państwie. Wyborcy wyszli poza wyznaczony im polityczny obszar.

Ukazując obraz stosunków polsko-rosyjskich zauważa się, że *pierestrojka* Gorbaczowa osłabiła wpływ Związku Radzieckiego na Polskę, co pozwoliło otworzyć swoją niezależną politykę wobec tego podmiotu, a wkrótce i państw, które powstały na jego gruzach. Wycofanie wojsk rosyjskich z terytorium Polski we wrześniu 1993 r. otworzyło Polsce *drzwi na Zachód*. Wtedy kierunek polityki Polski wyraźnie przesunął się na drugie miejsce.

Z żadnym krajem losy Polski nie były związane tak, jak z Rosją. Polaków i Rosjan łączy wielowiekowa i trudna historia, w wyniku której powstały liczne, niewyjaśnione do końca

spory, odmienne mity i zaszłości, dające o sobie znać również obecnie. Położenie geograficzne Polski w środku Europy sprawia, że charakter rozwoju wewnętrznego państwa, jego sojusze zewnętrzne i cała polityka zagraniczna były i będą istotnym elementem układów ogólnoeuropejskich. Współczesna Rosja jest siłą nieprzewidywalną, brakuje podstaw demokracji, a społeczeństwo obywatelskie jest słabe (s. 148). Po przemianach 1989 r., Polska podobnie jak inne państwa Europy Środkowej nie została automatycznie włączona w obręb instytucji międzynarodowych Zachodu.

Dalej wskazuje się, że nowe okoliczności geopolityczne – rozpad Związku Radzieckiego i bloku wschodniego, zjednoczenie dwóch państw niemieckich oraz powstanie ładu jednobiegunowego, w centrum którego znalazły się Stany Zjednoczone Ameryki – spowodowały konieczność redefinicji koncepcji polskiej polityki zagranicznej. Priorytetowym celem polskiej racji stanu stało się związanie bezpieczeństwa kraju sojuszami z najpotężniejszym państwem świata, zwyciężcą zimnowojennej konfrontacji – ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki. Polska dążyła do nadania relacjom polsko-amerykańskim wyjątkowego znaczenia. Oczekiwano od Waszyngtonu wsparcia dla transformacji polityczno-gospodarczo-społecznej, uwzględnienia i poparcia polskich postulatów na forum międzynarodowym oraz przyznania *Warszawie* amerykańskich gwarancji bezpieczeństwa (s. 178).

Wskazując na problemy tożsamościowe w warunkach integracji europejskiej zauważa się, że polska tożsamość narodowa ulega istotnym przeobrażeniom, m.in. w znacznym stopniu przewyciężony został obecny historycznie w polskim społeczeństwie kompleks deficytu europejskości. Członkostwo w Unii Europejskiej dało krajowi większe upodmiotowienie i poczucie wpływu na zachodzące procesy rozwojowe; przy czym relacje między polską tożsamością narodową a tożsamością europejską są ciągle w procesie kształtowania się (s. 199).

Autorzy poszczególnych opracowań reprezentują sześć ośrodków akademickich Polski, tj. 1. Uniwersytetu Gdańskiego – Andrzej Chodubski; 2. Uniwersytetu Jagiellońskiego – Teresa Sosińska-Klas; 3. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu – Roman Bäcker; 4. Uniwer-

sytetu Warmińsko-Mazurskiego – Teresa Astramowicz-Leyk, Selim Chazbijewicz, Magdalena Kumelska, Waldemar Tomaszewski, Olga Wasuta, Waldemar Żebrowski, Arkadiusz Żukowski; 5. Uniwersytetu Warszawskiego – Konstanty Adam Wojtaszczyk; 6. Uniwersytetu Wrocławskiego – Andrzej Antoszewski.

Zamysł przygotowania tekstów oraz ich opublikowanie w formie książkowej należy uznać za ważne ogniwo aktywności intelektualnej polskiego środowiska politologicznego, a zwłaszcza przestrzeni olsztyńskiej. Za szczególnie nośne ogniwa poznawcze i promocyjne prezentowanej książki należy uznać: 1. pojęcie holistycznego ukazania ćwierćwiecza polskiej transformacji ustrojowej; 2. wpisanie zjawisk i procesów transformacji ustrojowej w ramy teoretyczne przemian kulturowo-cywilizacyjnych, a w tym społeczno-politycznych; 3. ukazanie roli różnych podmiotów życia politycznego w generowaniu nowej rzeczywistości politycznej, nazwanej transformacją ustrojową; 4. określenie znaczenia roli i znaczenia instytucji wyborów politycznych jako znaku demokratyzacji życia kulturowego; 5. wskazaniu znaków, tzw. miękkiej rzeczywistości politycznej w definiowaniu *rzeczywistości stojącej się*, m.in. świadomości przemian politycznych, kultury politycznej, prognostyki życia kulturowego, a w tym przede wszystkim społeczno-politycznego.

Książka powinna znaleźć się w polu uwagi szerokiego kręgu Czytelników, zwłaszcza interesujących się istotą i rozwojem zjawisk oraz procesów transformacji ustrojowej.

Andrzej Chodubski

